

**AZERBAIJAN KADIN HALK DANSLARININ SAHNE İCRASINDA İMAJ SORUNUNUN
ÇÖZÜMÜ****The Solution of the Image Problem in Stage Performance of Azerbaijan Women Folk Dances****Tarana MURADOVA *****ÖZ**

20. yüzyıl Azerbaycan kültür tarihinde özel bir aşamadır ve bu dönemde dans sanatı profesyonel standartlarını geliştirerek sahne kompozisyonlarında sunulmuştur. Azerbaycan halk danslarının incelenmesi çeşitli sınıflandırma sorunlarının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Farklı açılardan yapılan bu gruplamalarda en büyük iki grup doğrudan kadın ve erkek danslarıyla ilgiliydi. Koreografik içeriğin sınıflandırılmasında bu grupların ayrılması özellikle önemlidir. Çünkü kadın ve erkek dansını birbirinden ayıran temel özellikler tam da koreografik içeriğinde toplanmıştır. Azerbaycan kadın halk oyunları da birkaç gruba ayrılıyor: a) solo; b) kolektif; c) düet veya üçlü, dördü vb. Kadın danslarının ana kısmı hassas ve zarif melodiler, yavaş tempo, istikrarlı ritmik yapılarla karakterize edilir. Dans hareketlerine gelince; burada vücut, kol ve el hareketlerinden bahsedebiliriz. Bu hareketler esas olarak nazik, narin, zarif bir imajı somutlaştırmak için kullanılır. "Uzundere", "Vağzali", "Mirzeyi", "Kitgılıda", "Brilyant", "Turacı" vb. kadın oyunlarının koreografik içeriği farklı görüntü ve içeriklerle ilişkili olduğundan, koreografik metnin oluşturulmasında farklı performans yöntemleri yer almaktadır. Azerbaycan kadın halk oyunlarının gelişmesinde ve yeni mesleki standartlara ulaşmasında sahne kompozisyonlarının büyük rolü olmuştur. Azerbaycan'ın profesyonel kadın dansçıları Amina Dilbazi, Leyla Vakilova, Humar Zülfugarova, Roza Celilova, Afag Melikova ve diğerleri bu sanatın gelişmesinde özel hizmetlerde bulunmuşlar ve kadın danslarının en güzel sahne kompozisyonlarını oluşturmuşlardır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan halk dansları, Kadın, Uzundara, Vagzali, Mirzayi, Sahne düzenlemesi, Koreografi

ABSTRACT

The 20th century is a special phase in the cultural history of Azerbaijan, and during this period, the art of dance developed its professional standards and was presented on stage compositions. The examination of Azerbaijani folk dances has also led to the emergence of various classification problems. The largest two groups among these classifications that were made from different aspects were directly related with women's and men's dances. The separation of these groups is especially significant in classification of choreographic content. Because the basic features that separate women's and men's dances from each other are gathered in choreographic content. Azerbaijani women's folk dances are divided into several groups, too: a) solo; b) collective; c) duet or trio, quartet etc. The main part of women's dances is characterized by delicate and graceful melodies, slow tempo, stable rhythmic structures. As for the dance moves; here we can talk about body, arm and hand movements. These movements are mainly used to embody a gentle, delicate, elegant image. Since the choreographic content of women's dances such as "Uzundere", "Vağzali", "Mirzeyi", "Kitgılıda", "Brilyant", "Turacı" etc. is associated with different images and contents, different performance methods are involved in the creation of the choreographic text. Stage compositions played a major role in the development of Azerbaijani women's folk dances and in its reaching new professional standards. Azerbaijan's professional female dancers Amina Dilbazi, Leyla Vakilova, Khumar Zulfugarova, Roza Celilova, Afag Melikova and others made special services in the development of this art and created the most beautiful stage compositions of women's dances.

Keywords: Azerbaijani folk dances, Woman, Uzundara, Vagzali, Mirzayi, Stage arrangement, Choreography

EXTENDED ABSTRACT

The study of the art of dance, which has undergone an evolutionary process from the deepest layers of human history to the modern era, is of great importance in the study of the life, history, socio-psychological, spiritual, philosophical thought, customs and traditions, aesthetic and ethical outlook of various peoples. The art of dance, which occupies a large place in the life of every nation, has been studied in various directions as one of the syncretic art fields. However, the art of choreography, which is more important than all the art forms included in it, acts as an important factor in the study of the dance phenomenon. The art of choreography in Azerbaijan has developed mainly in two directions, in the context of the stage embodiment of classical ballet and folk dances. The achievements of the classical ballet art were developed by talented performers and ballet masters, and as a result of the unity with folk dance traditions, they formed the art of national choreography. Gamar Almaszadeh, the first ballet master in Azerbaijan who laid the foundation of this art in Azerbaijan, and other artists gave great superiority to national folk dance traditions in their creations and tried to establish the features of performance style on this basis. The study of Azerbaijani folk dances has been the subject of research in various branches of science as one of the current problems of the 20th century. While this is due to the valuable information obtained as a result of archaeological research carried out with the development of science and technology, on the other hand, it is also related to the art reaching a high stage of development and the formation of a national choreographic art culture. The 20th century is a special stage in the cultural history of Azerbaijan, and during this period, the art of dance developed its professional standards and was presented in stage compositions. Likewise, the activities of communities that have a special service in keeping folk dances alive and passing them on to future generations have made the study of this art more meaningful. Examination of Azerbaijani folk dances has also led to the emergence of various classification problems. In these groupings made from different angles, the two largest groups were directly related to men's and women's dances. The separation of these groups is particularly important when classifying choreographic content. Because the basic features that distinguish men's and women's dances are concentrated in their choreographic content. In today's art of dance, the traces of the rhythmic movements made by people in rites and rituals exist. In dance studies, scientists distinguish historical development stages a) rite, ritual; b) ceremony; c) urban and rural culture; d) court and folk art; e) preferences to be described as ordinary and professional art. The beginning date of Azerbaijani folk dances is sought in the drawings drawn on the rocks of Gobustan, known as the third oldest human settlement in the world. The pictures here of people standing in a row holding hands express the characteristics of the dances known today as Yallı. The historical and philological research has repeatedly mentioned the phenomenon of dancing around fire in the periods when mythological thought was dominant. Our folk dances are mainly about labor, ceremony, ritual, sports, heroism, war, game, family, children, etc. They are classified according to such categories. In this sense, it is necessary to mention the works of musicologists such as Ü. Hacıbəyli, A. İsayade, B. Hüseynli, R. Behmenli. The fact that women's dances were not studied as a separate subject of research did not create conditions for their identification as a special group. It is possible to determine the place and position of women's dances in each of the above groups. In this sense, it is necessary to highlight labor, ceremony and family dance groups. It is known that the division of labor in human society is achieved by separating both the fields of activity and the work of men and women. The place of women's dances in labor dances is characteristic in this sense. Women working in carpet weaving, milking, tea, cotton, grape harvesting and various fine handicrafts came together and danced in order to lighten the work and relieve fatigue, resulting in the addition of some elements from those fields of labor to these dances. Unfortunately,

we can say that most of these dances have been forgotten and erased from memory, and the rapid change in modern living conditions and the application of technological achievements to work areas also have an impact. Azerbaijani women's folk dances are also divided into several groups: a) solo; b) collective; c) duet or trio, quartet etc. The main part of women's dances is characterized by delicate and graceful melodies, slow tempo and stable rhythmic structures. As for the dance moves; here we can talk about body, arm and hand movements. These movements are mainly used to embody a gentle, delicate and elegant image. Azerbaijan's professional female dancers Amina Dilbazi, Leyla Vakilova, Khumar Zulfugarova, Roza Celilova, Afag Melikova and others made special services in the development of this art and created the most beautiful stage compositions of women's dances such as "Uzundere", "Vağzali", "Mirzeyi", "Kitgılıda", "Brilyant", "Turacı" etc.

Dans sanatı insanlık tarihinin en eski katmanlarından kalma bir sanat dalı olarak değerlendirilmektedir. Elbette insanın doğayla, çevresindeki dünyayla, canlı ve cansız varlıklarla ilk iletişim aracı olarak ortaya çıkan hareketler bütünü, zamanla özünü değiştirmiş ve toplumsal bilincin gelişmesine bağlı olarak farklı konumlara sahip olmuştur. Modern zamanlarda dans dediğimiz hareketler sistemi, insanlık tarihiyle birlikte yaratılış ve oluşum aşamalarından geçmiş, insan toplumunun bilinç ve düşünce biçimleri değiştikçe yeni içerikler kazanmıştır. Günümüz dans sanatında ayin ve ritüellerde insanların yaptığı ritmik hareketlerin izleri kalmaktadır. Dans çalışmalarında bilim insanları tarihsel gelişim aşamalarını a) ayin, ritüel; b) tören; c) kentsel ve kırsal kültür; d) saray ve halk sanatı; e) sıradan ve profesyonel sanat olarak tanımlanmayı tercih eder. Dünyanın en eski üçüncü insan yerleşimi olarak bilinen Gobustan'ın kayalarına çizilen çizimlerde de Azerbaycan halk oyunlarının başlangıç tarihi aranıyor. Buradaki el ele tutuşarak sıra halinde duran insanların resimleri, günümüzde Yallı olarak bilinen dansların özelliklerini ifade etmektedir. Tarihsel ve filolojik araştırmalar, mitolojik düşüncenin egemen olduğu dönemlerde ateş etrafında dans etme olgularına defalarca değinilmiştir. Halk bilincinin gelişmesinin bir sonraki aşaması olarak adlandırılan iş bölümünün ortaya çıkmasıyla birlikte çeşitli törenlerin yapılması dansların tür ve biçimini zenginleştirdi. Bu aşamada danslar daha dünyevi hale geldi. İnsanların emek sürecini basitleştirmenin yanı sıra ilahi güçlerden bereket, bolluk, sıcaklık, sağlık vb. almayı da amaçlayan dilekleri ifade etmenin ana yolu haline geldi. Zamanla kişinin hareketsiz yaşam tarzına geçmesi ve aile ilişkilerinin oluşması farklı yaşam koşullarını da beraberinde getirmiştir. Bu ortamda dans sanatının eğlendirme ve estetik ihtiyaçları karşılama işlevi yavaş yavaş şekillendi. Bunun sonucunda diğer sanat türleriyle birlikte dans da sanatsal ve estetik kriterlerini bu doğrultuda geliştirmeye başladı.

Modern zamanlarda dans sanatını klasik sahne ve halk yaratıcılığı doğrultusunda incelemek daha yaygındır. Sunmuş olduğumuz araştırma, Azerbaycan halk oyunlarının incelenmesi konusunu sanatın senkretik yapısından dolayı bilimin çeşitli alanlarında gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda tarihi, filolojik ve müzikolojik çalışmalardan söz edilebilir. Halk oyunlarının koreografik içerikteki çalışmaları nispeten geç gerçekleşse de bu konuda bir takım başarılar elde edilmiştir. Ancak dans çalışmalarında ve özellikle koreografik içerik çalışmalarında hâlâ boşluklar var. Sunulan araştırmadaki ana konumuz Azerbaycan halk oyunlarının önemli bir parçası olan kadın danslarıdır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar halk oyunlarına tür, sınıflandırma, biçim, icra yöntemleri vb. ilgili konuları kapsayan bir yaklaşım sergilemiştir. Araştırmamızın önemi, kadın danslarının tür özelliklerinin, iç sınıflandırmasının ve koreografik içeriğinin ayrı bir grup olarak incelenmesiyle doğrudan ortaya çıkmaktadır.

AMAÇ ve YÖNTEM

Halk danslarının incelenmesi, araştırmamızın çeşitli yönlerdeki ilgisini ortaya koyarak, ana amacını vurgulamaktadır. Buradaki temel amaç, Azerbaycan dans sanatının önemli bir parçası olan kadın danslarının tür özelliklerini, görüntü ve içerik bütünlüğünü, sahne kriterlerini ortaya çıkarmak ve sınıflandırılmış türlerini belirlemek için çalışma yapmaktır. Dolayısıyla araştırmanın temel problemini Azerbaycan kadın halk danslarının araştırılması oluşturmaktadır. Bu çalışmada bir takım alt problemleri vurgulamak istiyoruz.

1. Azerbaycan halk oyunlarında kadın danslarının yeri;
2. Kadın halk danslarının sınıflandırılması;
3. Kadın halk danslarında görüntü ve içerik birliği;
4. Kadın halk danslarının sahne düzenlemesi ve koreografik yorumla ilgili konular.

Böylece sorunların çözümüne yönelik olarak mevcut bilimsel kaynaklardaki kadın halk dansları örneklerinin yanı sıra bu dansların bazılarında yola çıkılarak yapılan koreografik kompozisyonların analizi de yapılmıştır. Arşadırma'daki "Turacı", "Vağzalı-Mirzeyi", "Uzundere", "Terekeme" kadın danslarının sahne kompozisyonlarındaki koreografik içeriğin analizi yapılmış ve koreograf yorumunun ana yönleri ortaya çıkarılmıştır.

GELİŞME

Azerbaycan halk oyunları, zengin görüntü özellikleri, koreografik içeriği ve tür çeşitliliği ile önemli sanat alanlarından biridir. Yüzyılların sınavından geçerek günümüze kadar ulaşan bu dansların müziği ve koreografisi, Azerbaycan klasik bale sanatının milli gelenekler üzerine kurulmasına ivme kazandırmıştır. Azerbaycan halk oyunları arasında kadınların yaptığı danslar kendine has özellikleriyle öne çıkıyor. Diğer türler gibi kadın dansları da tema, olay örgüsü, imaj, yaratılış nedeni ve tarihsel koşullar ile icra yöntemleriyle ilgili örnekler açısından zengindir. Bu danslarda öncelikle Azerbaycan Türklerinin binlerce yıldır ayakta duran ahlaki ve manevi değerleri korunmuştur. Her dansta öncelikle zarif, nazik, zarif, cesur, şefkatli, sevgi dolu bir Azerbaycan kadınının imajını görmek mümkündür. Bu tesadüfi değildir. Çünkü Azerbaycan folklorunun tüm katmanlarında öncelikle tarihte çok yol kat etmiş Türk maneviyatının ahlaki değerlerini görüyoruz. Bu değerler anavatana, anneye, babaya, aileye, dosta, sevilene bağlılık şeklinde tecelli eder ve yaşanan olaylar ne olursa olsun bu ilişki kutsal bir duygu olarak korunur. Bu değerlerin açık bir örneği olan Azerbaycan halk oyunları, insanların vatanına, toprağına, büyüklerine, ailesine, arkadaşlarına karşı duygularının bir ifadesi haline gelmiştir. Kadın danslarında bu ilişki sevgili, eş, anne, kız kardeş gibi imgelerde yoğunlaşır. Her imajı birleştiren ortak nokta, kadınlık, ahlak ve karşı tarafın ona gösterdiği güven, saygı ve özendir. Bu yönlerin kadın danslarının koreografik içeriğine de yansıdığını belirtmek gerekir. Özellikle dans eden kadının tevazu ve çekincenlik yansıtan hareketleri ve yüz ifadeleri (çoğunlukla yere bakmak veya ellerine bakmak, düetlerde partnerinin yüzüne direk bakmaktan kaçınmak, çok fazla temas kurmamak vb.) dikkat çekmektedir. Solo danslarda dansçının aşırı zarif yürüyüşleri, özel bir incelikle el ve vücut hareketleri buna örnek olabilir. Tüm bu yönler yüzyıllar boyunca danslara hoparak, Türk kadınının hayata, kendisine ve halkına karşı tavrını ifade etmiştir. Dans sanatının önemli taraflarından biri olan giyim kültüründe de bu özelliklerin izini sürebiliyoruz. Milli kıyafet gelenekleri her zaman tercih edilen Azerbaycan halkının estetik ve manevi değerleri dans sanatında da kendini göstermiştir.

Şekil 1. Azerbaycan milli kadın geyimleri

Burada öncelikle kapalı kıyafetlerin hakim olması, eteklerin uzunluğu, göğüs ve kolların fazla açık olmaması kadın ahlakının ve tevazusunun bir göstergesidir. Çok zarif ve estetik dekoratif unsurların özel bir zevkle işlenmesi, eski Türk etnosunun yüksek sanatsal yeteneğini gösterir.

Kadın Halk Danslarının Sınıflandırılması

Halk oyunları araştırmalarında temel sorunlardan biri tür sınıflandırmasıyla ilgilidir. Bu anlamda kadın halk oyunları da sınıflandırma gruplarından biri olarak çeşitli çalışmalarda yer almıştır. Özellikle kadın danslarının koreografik içerikli sınıflandırmalarda ayrı bir grupta yoğunlaşması, kendine özgü icra yöntemleriyle ilgilidir. Azerbaycan dansları araştırmacısı Kamal Hasanov, dansın melodisini ve temposunu bu listeye ekliyor ve şöyle yazıyor: "Dans melodilerinin karakteri ve temposu, onları erkekler ve kadınlar, yaşlılar ve gençler tarafından icra edilen danslara ayırmanın temel özellikleridir" (Hasanov, 1983:23). Yazar burada başka bir sınıflandırma grubunu tanımlıyor. Yaşlı ve genç neslin icra ettiği danslar arasındaki fark öncelikle muziğin hızlı veya aralıklı temposundan ve ayrıca daha ölçülü, yaşa uygun performans yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. Bu gruplandırma aynı şekilde kadın danslarına da uygulanabilir. Kadın danslarının özel bir grup olarak gösterilmesi bilimsel araştırmalarda nadir görülen bir durumdur. Buna sebep yapılan araştırmaların dansın koreografik içeriğine değil, daha çok tarihi, sosyal, kültürel-estetik ve müzikal özelliklere dayanmasından öne çıkıyordu. Halk danslarımız esas olarak emek, tören, ritüel, spor, kahramanlık, savaş, oyun, ayin, aile, çocuklar vb. gibi kategorilere göre sınıflandırılmıştır. Bu anlamda daha çok Ü.Hacıbeyli, A.İsazade, B.Hüseynli, R.Behmenli gibi müzikologların eserlerinden bahsetmek gerekir. Kadın danslarının ayrı bir araştırma konusu olarak incelenmemesi, onların özel bir grup olarak tanımlanması için koşullar yaratmadı. Yukarıdaki grupların her birinde kadın danslarının yerini ve konumunu belirlemek mümkündür. Bu anlamda emek, tören, aile dans gruplarını öne çıkarmak gerekiyor. İnsan toplumundaki işbölümünün hem faaliyet alanlarının hem de kadın ve erkeğin işlerinin ayrılmasıyla gerçekleştirildiği bilinmektedir. Kadın danslarının emek dansları içindeki yeri bu anlamda karakteristiktir. Halı dokuma, süt sağma, çay, pamuk, üzüm hasadı ve çeşitli ince el sanatlarında emek harcayan kadınların işi hafifletmek ve yorgunluğu gidermek amacıyla bir araya gelerek dans etmeleri, bu danslara o emek alanlarıyla ilgili bazı unsurların da eklenmesiyle sonuçlanmıştır. Ne yazık ki bu dansların büyük bir kısmının unutulup hafızalardan silindiğini, modern yaşam koşullarının hızla değişmesi ve teknolojik başarıların çalışma alanlarına uygulanmasının da etkisini gösterdiğini söyleyebiliriz.

Kadın oyunlarının çoğunluğunun çeşitliliği, törenlerde ve özellikle düğünlerde oynanan örneklerle karakterize edilmektedir. Düğün törenleri, aile ilişkilerinin ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren doğup gelişmiş ve günümüze kadar halkın hayatında önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. Bu törenlerin ana kısmı şarkılar ve danslardır. Düğün töreninde oynanan kadın oyunları arasında en popüler olanı Vağzal ve Mirzeyi olarak bilinen gelin havasıdır. R.Behmenli bu konuyla ilgili bir araştırma ve derleme yapmış, "Gelin havaları" kitabında (Behmenli, 2021b) 10 dansın notalarını vermiş, her dansın tarihi ve müzikal analizini sunmuştur.

Kadın oyunlarının sınıflandırılması farklı çiçek, gül ve kuş isimlerinin örnekleriyle de yapılabilir. Rauf Behmenli'nin yaptığı sınıflandırmada danslar isimlerine göre de gruplara ayrılıyor: " 1) Yer ve tarihi alan adlarıyla ilgili danslar; 2) Bitki ve çiçek isimleriyle ilgili danslar; 3) Mücevher ve süs eşyalarının isimleriyle ilgili danslar; 4) Emek ve sosyal hayatla ilgili danslar; 5) Kahramanlığı ve yiğitliği simgeleyen danslar; 6) Bayram ve kutlamalara ilişkin tören dansları; 7) İnsan adlarıyla ilgili danslar; 8) Komik danslar" (Behmenli, 2021a:31). Yazarın sınıflandırmasında ikinci, üçüncü ve altıncı sırada yer alan oyunların ana kısmını kadın dansları

oluşturmaktadır. Bazı gruplara ait danslarda da kadınların katılımı görülmektedir. Örneğin yer adlarıyla ilgili gruba ait "Uzundere" ve "Karabağın ağrı" dansları kadınlar tarafından oynanmaktadır. "Tarçın", "Menekşe", "Yasemin", "Lale", "İnnabi" vb. danslar doğrudan kadınlara adanan örnekler arasındadır. Kadın imgesi folklor eserlerinde daima güllerle, çiçeklerle ve narın kuşlarla ilişkilendirilmiş, karakteristik özellikleriyle çeşitli türlerde söylenmiştir. Bahsedilen danslar da bu türdendir. Kadın dansları arasında yer alan "Turacı" dansı da bu seriye dahil edilebilir.

Toplu danslarda başka bir grup kadın dansını arayabiliriz. Halk oyunlarımızın çoğunun konulu oyun dansları olarak var olduğu bilinmektedir. Bu danslarda her iki tarafın da katılımı önemlidir. Ayrıca lirik içerikli düetler, yalılar da bu türdendir. Yalılı dansının ifade ettiği temel özellik birlik fikridir, kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın halkın eşitliğini ve gücünü temsil eder. Bu nedenle Yalılılar toplu olarak oynanıyor. Ancak zamanla bu dansların sadece kadınların yaptığı versiyonlarını da bulmak mümkün.

Bir grup kadın oyunu olan Halaylardan özellikle bahsetmek gerekir. Yalılılar gibi bu oyunlar da en eski tarihin türünü olup, mitolojik düşünce ve ritüellerden izler taşıyan, daire ve yarım daire şeklinde şarkı ve dans şeklinde oynanmaktadır. Araştırmacı S. Ferziyeva, halayların çeşitli konulara bağlı olarak oluşturulduğunu ortaya koymuştur: "Halay şarkılarında ağırlıklı olarak aşk, düğün, çiftçilik, hayvancılık vb. konular önemlidir" (Farziyeva, 2014:21). Yazar daha sonra bayramlarda, düğünlerde, kınalarda vs. başka grup halay-dansların çeşitli varyant örneklerin törenlerle icra edildiğini belirtiyor. Bu örneklerin ağırlıklı olarak kadınlar tarafından icra edildiği, dolayısıyla halay şarkılarını kadınların topluca icra ettiği halk oyunları grubuna bağlayabiliriz. Yalılılar'a göre bu dansların sadece kadınlar tarafından icra edilmesi koreografi planının çeşitliliğiyle alakalı. Örneğin kadınlardan oluşan folklor kolektiflerinin repertuarında bu tür örneklerle rastlamak mümkündür. Mesela dans sanatımızın usta sanatçısı Amina Dilbazi'nin oluşturduğu "Çınar" folklor topluluğu sadece kızlardan oluşuyordu ve onların icra ettiği "Nahçıvan yalısı" devlet fondunda tutulmaktadır.

Kadınların toplu danslara katılımı da eski Türk düşüncesinin izlerini taşımaktadır. Türk kadınının her zaman kocasının, oğlunun, babasının, kardeşinin gayret ve namusunu koruyan, zor zamanlarda ona destek olan, milletine ve ülkesine sahip çıkan bir karakter olarak temsil edildiği tarih araştırmalarından açıkça anlaşılmaktadır. Toplu danslarda el ele dans eden kadın ve erkek oyuncuların da sembolik olarak bu birliği yücelttiği görülüyor.

Kadın danslarının sınıflandırılmasında, onun zarafetini temsil eden süs eşyaları ve değerli taşlar olarak adlandırılan örneklerle de yer verilmektedir. "Kadın güzelliğini yansıtan süs eşyaları ve milli kıyafetlerimizin süslenmesiyle ilgili halk arasında pek çok dans olmuştur. "Elmas", "Yakut", "Mirvari", "Çervon", "Almazı", "Marcanı", "Firuzə", "Zümürüdu" ve diğerleri tam da bu halk oyunlarından. (Behmenli, 2018:50). Bu dansların icrası, adandığı güzel kadınlara aitti.

Kadın Halk Danslarında Görüntü ve İçerik Birliği

Dans bir sanat dalı olarak senkretiktir ve incelenmesi sırasında çeşitli alanlardaki bilimsel yöntemler ve araştırma kaynakları kesinlikle önemlidir. İnsan toplumu ve yaşamının çeşitli aşamalarıyla birlikte ortaya çıkan ve gelişen dans sanatında iki ana unsur, önemi nedeniyle diğerlerinden öne çıkmaktadır. Bu faktörler müzik ve dansın birlikteliğidir. Dansın koreografik içeriğinin ve imajın oluşmasında bu iki bileşen temel alınır. Dansların melodi ve ritmik özellikleri müzikologlar tarafından birçok kez incelenmiştir. Bu bileşenlerin her ikisi dansın karakterini doğrudan etkileyen ana faktörler olduğu bilinmektedir. Bu anlamda dansın koreografik içeriğinin oluşmasında ve görüntünün somutlaşmasında melodi ve ritmin rolü büyüktür. Bu faktörlerden ilki dansın karakterini, ikincisi ise şeklini ve tarzını belirler. Ancak araştırmacıların dansa görüntü ve içerik birliği konusunda farklı fikirleri var. V.

I. Uralskaya, "Dansın yaratışı" adlı eserinde iki yaratıcı fantezinin bir araya gelmesini sanatsal imajın oluşumunda önemli olarak değerlendirdi (Уральская, 1982:107). Dansın içeriğini oluşturan koreograf ile onu icra edecek dansçı arasında bu birlikteliğin sağlanması gerekmektedir. Öncelikle her iki tarafın da görüntü hakkında geniş bilgiye sahip olması ve bir sonraki aşamada koreografin bu görüntüyü oluşturabilecek dansçıyı seçebilmesi gerekir. Son aşama tamamen sanatçıya düşüyor. Bu nedenle dansçı, koreografin kendisinden ne istediğini anlamalı, aynı zamanda görüntüyü yaratacak plastikliğe hakim olmalı ve sonunda onu dans diliyle canlandırabilmelidir. Ve A.V. Melehov "Bale ustasının sanatı" çalışmasında koreografik dansın yaratılmasındaki önemli pratik sürecin ifade edilmesini: 1. Vücutun konumu (poz); 2. Taklit; 3. Perspektif; 4. Jest, sanatsal bir imaj yaratmanın ana ifade aracı olarak gösterdi. (Мелехов, 2015:24). Rus koreografı araştırmacı Smirnov bale ustası K. Golezovskinin, içerik ve biçim birliği ile ilgili fikirlerini sunmuş: "Biçim ve içerik, tıpkı bir ağacın kökleri gibi, her zaman düzenli bir şekilde buluşur, böylece binlerce çağrışım yaratılarak gizemli ve bilge görüntüler oluşturulur." (Смирнов, 1986:65).

Kadın halk oyunlarında görüntü ve içerik birliği konulu ve konusuz oyunlarda farklı yöntem ve araçlarla gerçekleştirilir. Örneğin "Uzundere" çoğunlukla solo kadın dansı olarak icra ediliyor. Bu dans Karabağ'daki yerin adına bağlı olarak oluşturulmuş ve kutlamalarda gelin oyunu olarak oynanmıştır. Bu, dansın hüznü doğası, yavaş temposu, gelinin utangaç ve güzel görüntüsü, babasının evinden ayrılırken duyduğu üzüntü ve yalnızlık duygularının ifadesi ve aynı zamanda sevgilisine kovuşmak anının heyecanı hassas ve narin bir esneklikle ifade edilir. U.Hacıbeyli'nin "O olmasın, bu olsun" adlı müzikal komedisinde "Uzundere" dansı kullanılmış ve erkek dansı olarak olası bir versiyonu sunulmuştur. Dansın ölçülü yapısı, yavaş temposu ve melankolik melodisi koreografik içeriğinin oluşmasında önemliydi. Kadın oyunları arasında yer alan "Turacı" dansında imajın oluşması dansın ismiyle doğrudan ilgilidir. Küçük bir kuş görüntüsüne adanan bu dansta koreograf, izleyicinin önünde kuşun yaşama arzusunu ve onu bekleyen tehlikeleri ifade eden bir dans içeriği oluşturdu. Bu duygular, heyecan beklentisi, tehlike, hayata tutunma, yaşama arzusu dansın sanatsal imajını oluşturan bileşenlerdir. Dar anlamda sanatsal bir imge, geniş anlamda ise küçük bir kuş karşısında sanatsal imgenin yaşama, doğanın güzelliklerinden keyif alma, tehlikelere karşı mücadele etme ve tutunma gücüdür.

Şekil 2. Azərbaycan xalq artisti Cəmilə Bayramovanın ifasında "Turacı" rəqsindən fraqment

Kadın Halk Danslarının Sahne Düzenlemesi ve Karograf Yorumuyla İlgili Konular

Azerbaycan halk danslarının gelişiminde yeni bir aşama, 20. yüzyılın başında profesyonel dans kolektiflerinin kurulmasıyla başladı. Bu topluluklar, halk danslarının farklı örneklerini sahneye taşıyarak, yeni mesleki standartların ortaya çıkmasına ivme kazandırarak koreografik kompozisyonlar oluşturdular. Böyle bir kolektif 1936 yılında Azerbaycan'da dahi besteci U. Hacıbeyli'nin önderliğinde oluşturuldu. Eminae Dilbazi, Tutu Hamidova, Büyükağa Memmedov, Leyla Vekilova, Roza Celilova, Aliye Ramazanova, Refika Ahundova, Kamil Dadaşov, Afaq Melikova, Nadir Memmedov, Alikram Aslanov ve diğer yetenekli dans ustaları bu kolektifte yetişmiştir (Azerbaycan Devlet Akademik Filarmoniyası). Bir sonraki profesyonel dans grubu olan 1970 yılında kurulan Azerbaycan Devlet Dans Topluluğu'nun faaliyeti, halk oyunlarının tanıtılması ve temsil edilmesinde büyük önem taşıyordu. (Rahmanli A., Bashirov X. 2019:291).

Kadın halk oyunlarının sahneye taşınmasında ünlü dans ustaları Alibaba Abdullayev, Emine Dilbazi, Leyla Vekilova, Tutu Hemidova, Roza Celilova, Humar Zülfugarova, Afag Melikova ve diğerleri önemli rol oynadılar. Bu dansların yaratılmasında yetenekli bir koreograf ve Azerbaycan halk danslarının derin bir uzmanı olan Alibaba Abdullayev'in çalışmalarına özellikle dikkat edilmelidir. Sahnede "Terekeme", "Qaval", "Vağzalı-Mirzeyi", "Tirme Şal" gibi kadın halk oyunları başarıyla sergilendi.

Kadın halk oyunlarının en başarılı örneklerinden biri de "Uzundere" dansıdır. 1941 yılında "Uzundere" dansı ilk kez A. Abdullayev'in düzenlemesini yaptığı ve L.Cavanshirova'nın oynadığı "Sabuhi" filminde yansıtılmıştır (Abdullayeva, 2015:130). "Uzundere" dansında milli zihniyetin özelliği olan görgü, tevazu ve saygı, kadına duyulan büyük saygı ve nazik yaklaşım tüm incelikleriyle yansıtılmaktadır. Mesela kadın icracının yüzündeki utangaçlık, bakışlarının yere sabitlenmesi, hareketlerin daha zarif ve incelikli unsurlardan oluşması bunu söylememize sebep oluyor. "Uzundere" dansında "Azerbaycan yürüyüşü" ayak hareketleri, bilekten göz ve yüz hatlarının gösterilmesi, dizlere oturma, bilek ve kollar arasındaki hareketi, I, II ve III el pozisyonları, omuz, göğüs, el bileği ve kafa hareketleri kullanılır.

Şekil 3. Azerbaycan halk sanatçısı Tərənə Muradovanın ifasında "Uzundərə" rəqsindən fraqment

İncelediğimiz danslardan biri de "Qavalla dans"ıdır. (İlk icracı Zita Babadzade, düzenleme A.Abdullayev'dir.) Danstan bahsetmeden önce onun ana özelliği olan qaval hakkında biraz bilgi vermek istiyoruz. "Qaval (Davul, def) tek yüzlü bir vurmali çalgıdır. Şarkıcılar tarafından icra ediliyor ve müziğin ritmini desteklemeye hizmet ediyor." (Necefzadeh, 2004:35). "Qaval" dansının müzikal içeriği farklı nitelikte iki bölümden oluşmaktadır. Hem yavaş tempolu bir lirik hem de hızlı tempolu oynak bir bölüm içerir. Bu bölümler dans sırasında dönüşümlü olarak

gerçekleştirilir. Bileşimin yapısal özelliklerine bağlı olarak bu değişim birkaç kez tekrarlanabilir. Dansçı ilk önce qavalı yüzünün önünde tutarak sahneye gelir. Bazı yapılarda bu nokta küçük bir muğam parçasıyla gerçekleştirilir. Daha sonraki dans unsurları, qavalı farklı açılardan tutmak ve ona sembolik bir anlam kazandırmaktan ibarettir. Dansta qaval, güneşin sembolü olarak daha geniş çapta tanıtılıyor. Bu sırada dansçı onu başının üzerinde tutarak dans eder. Bu dans kadınlar tarafından hem solo hem de grup halinde gerçekleştirilir. Diğer anlarda ise güneşin doğuşunu ve batışını sağ ve sol tarafta tutarak anlatmaya çalışır. Yüzünü qavalla gizleyerek utangaçlık, mahcubiyet duygularını söylüyor. Böylece dansın içeriğine milli zihniyeti ve eski inançları ifade eden dans unsurları hakimdir. Dans gösterisi sırasında dansçının elleri meşgul olduğundan, sahnede süzölmeye, bazen küçük bacak hareketlerine ve farklı açılarda vücut pozlarına burada daha fazla yer verilir. Örneğin, yere doğru bir geriye eğilme veya yere dokunarak bir dönüş ve orijinal pozisyona dönmek için sol ve sağ eğilmeler, dansın yavaş tempolu bölümünün ana unsurlarını yoğunlaştırır.

Şekil 4. Azərbaycan Dövlət Rəqs Ansamblı "Qaval rəqsi"

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Böylece analiz ve araştırmalara dayalı bir takım sonuçlar elde ettik. Azerbaycan halk oyunlarının sınıflandırılmasında kadın danslarının özel bir grup olarak ilk kez tanımlanması, bir takım karakteristik özelliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yönler arasında solo ve kolektif, konulu ve konusuz olan dans türleri, içerik ve karakter yer alır. Kadın oyunlarını sınıflandırırken halk oyunlarına ilişkin mevcut gruplandırmalara atıfta bulunarak, içinde yeni cümleciklerin ortaya çıktığını da gözlemliyoruz. Bu öğeler 1) kadın karakterin katıldığı kolektif ve grup dansları; 2) yalnızca kadınlar tarafından gerçekleştirilen solo ve toplu danslar; 3) kadın karakterlerle ilgili danslar; 4) kadınların çalışmalarıyla bağlantılı olarak yaratılan danslar olarak özetlenebilir. Bu dansların sınıflandırılmasında isimlerin önemini de vurgulamak gerekir. Çünkü adını bitki, çiçek, kuş, mücevher ve süs eşyalarından alan dansların doğrudan kadınlara ithaf edildiği ve onlar tarafından icra edildiği bilinmektedir. Kadın danslarının koreografik içeriği öncelikle halkın milli-manevi değerlerine dayanmaktadır; Türk kadını şerefi, gayreti, cesareti, bilgeliği temsil eder ve aynı zamanda zarafeti, tevazuyu yansıtan plastik hareketler sistemi oluşturur. Konusu ne olursa olsun hemen hemen tüm kadın danslarında bu yönleri gözlemlemek mümkündür.

Kadın halk oyunlarından "Uzundere", "Terekeme", "Vağzalı-Mirzeyi", "Qaval", "Turacı" profesyonel dans kolektiflerinin sunumunda sahneye çıkmıştır. Ayrıca kolektif, düet ve grup danslarında kadınlar ortak hareket ederek koreografik kompozisyonda performans sergiliyorlar. Bu tür oyunlar arasında Yallıları, Halaylıları, "Naz eleme", "Çeşme başı", "Üç gül", "Nelbeki" vb. kompozisyonlara dikkat edilmelidir.

Kadın danslarının sahneye taşınması, koreografik içerik gelişiminde yeni bir aşama olarak değerlendiriliyor. Bu dansların icrası Emine Dilbazi, Leyla Vekilova, Leyla Bedirbeyli, Tutu Hemidova, Humar Zulfugarova, Roza Celilova, Tamilla Mahmudova, Afag Melikova, Tamilla Eldarova, Cemile Bayramova ve onlarca yetenekli sanatçının gelişmesiyle ulusal koreografi sanatını da oluşturdu. Koreografik kompozisyonların yapılarını hazırlayan ve icra eden dans ustalarının yaratıcılıkları ayrı bir çalışma konusu olup, sanatlarında yıllardır cilalanan gelenekler, günümüzde ulusal koreografi sanatının temelini oluşturmaktadır. Modern eğilimlerin etkisiyle Azerbaycan Devlet Şarkı ve Dans Ansambli, Devlet Dans Ansambli ve adı geçen dansçıların yaratıcılığı, ulusal dansların kimliğinin, halkın düşünce tarzının ve yapısal özelliklerinin korunmasında çok önemlidir. Özellikle modern çağda da pedagojik faaliyetlerini sürdüren usta sanatçıların halk oyunlarının korunması ve genç kuşaklara aktarılması konusunda verdiği hizmetler paha biçilemezdir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Abdullayeva, E.A. (2015). *Alibaba Abdullayev*. Bakü: Nurlan Yayıncılık.

Behmenli, R.B. (2018). *Azerbaycan halk danslarının ritmik özellikleri*. (Yayımlanmış doktora tezi). Bakü Müzik Akademisi, Bakü.

Behmenli, R.B. (2021a). *Azerbaycan eski dansları*. Bakü: Doğu-Batı Yayıncılık.

Behmenli, R.B. (2021b). *Gelin havaları*. Bakü: Bilim ve eğitim Yayıncılık.

Farziyeva, S. (2014). *Azerbaycan'ın Güneydoğu bölgesinin "Halay" dans şarkıları*. Bakü: Çevirmen Yayıncılık.

Hasanov, K.N. (1983). *Eski Azerbaycan halk oyunları*. Bakü: Işık Yayıncılık.

Мелехов, А.В. (2015). *Искусство балетмейстера. Композиция и постановка танца*. Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет.

Necefzadeh, A.N. (2004). *Müzik aletlerimiz*. Bakü: Binbir Şarkı Yayıncılık.

Rahmanli A., Bashirov X. (2019). *Ulusal dans sanatı*. Bakü: Ecoprint Yayıncılık.

Смирнов, И.В. (1986). *Искусство балетмейстера*. Москва: Просвещение.

Уральская, В.И. (1982). *Рождение танца*. Москва: Советская Россия.

Web kaynakları

Azerbaycan Devlet Akademik Filarmonisi (t.y.) Erişim adresi: //

[https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_D%C3%B6vl%C9%99t_Akademik_Filarmoniyas%C4%](https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_D%C3%B6vl%C9%99t_Akademik_Filarmoniyas%C4%B1)

B1

Nahçıvan yallısı. Cınar dans grubu (t.y.) Erişim adresi: // <https://www.youtube.com/watch?v=9Om6DrovI-g>